

Jordi Serrallonga, al Museu d'Història Natural de Barcelona.

JORDI PLAY

Dieu que, d'alguna manera, Charles Robert Darwin us acompanya en tots els viatges a la recerca dels nostres orígens...

—Sí. Ja ve de la infància, això. Si hagués de buscar culpables per a la meua vocació d'investigació, acadèmica i professional hauríem de parlar, d'entrada, dels meus pares, que em van fer cas en totes les dèries, d'anar-me'n el dissabte als museus o de voler anar al zoo, des de molt petit, tot sol, per veure els primats. Va ser allà, precisament, on vaig conèixer l'Urko, un dels fills del Floquet de Neu. La seva mirada em va deixar impressionat. Vaig pensar: per què s'assemblen tant a nosaltres? I, ahora: per què nosaltres ens assemblen tant a ells?

—Aquí és on entra Darwin?

—De petit, només el coneixia per alguna d'aquelles imatges que sortien als llibres: un home amb barba davant un mirall que reflectia la cara d'un primat. I

“L'evolució és observable a escala humana”

De menut, va organitzar una excavació arqueològica en un solar de l'Hospitalet: posava les pedres en bossetes i les portava a analitzar, ben etiquetades, al Museu de Geologia. Jordi Serrallonga ha crescut amb la dèria de la ciència i esperit aventurer. Combina docència i investigació a la universitat amb el treball de camp. Acaba de presentar el llibre 'Regreso a Galápagos. Mi viaje con Darwin'.

per aquell tòpic: Darwin diu que venim dels micos. No acabava d'entendre què significava, però. Fins que l'any 1982, quan es va celebrar el centenari de la seva mort, es van fer exposicions i més, i vaig descobrir-lo. Des d'aleshores, en tot el meu camí de formació per poder fer estudis de recerca d'orígens humans, la figura de Darwin hi ha estat molt present. Per això sempre dic que, quan he anat a Tanzània, hi he anat pensant en el seu treball del 1871, *L'origen de l'home*, on proposava que havíem d'anar al continent africà a cercar els nostres orígens, cosa que li va valer moltes crítiques.

—**Pensar en Darwin a les Galápagos sembla encara més lògic: ell va posar aquestes illes al mapa de la història...**

—Sí. Cada cop que hi he anat he tingut molt present el seu llibre *Viatge d'un naturalista al voltant del món* i les reflexions i cartes sobre les impressions que va tenir en desembarcar-hi i en la seva estada. Potser per això he fet ara aquest llibre: per agrair-li tots aquests anys de companyia i per oferir-li la possibilitat de tornar-hi. Procuo que el lector pensi com hauria vist Darwin aquelles mateixes coses amb la certesa de saber que les seves teories finalment van arrelar i que s'han convertit en les més importants de la història de la humanitat.

—**Ens el podem imaginar emocionat, el senyor Darwin.**

—De fet, mentre escrivia la darrera part del llibre gairebé m'emocionava. Perquè allà, mentre esperes a embarcar d'una illa a una altra, per exemple, un dia penses: si ara tingués aquí en Darwin, imagina't que li començo a explicar que la datació de les illes, que té més o menys sis milions d'anys, és paral·lela a la història de la humanitat! O si li pogués dir que tot allò que ell havia predit d'una manera teòrica s'ha anat constatant, que hem demostrat l'existència dels avantpassats comuns que compartim ximpanzés i humans, que les primeres baules des d'aquest origen comú les hem trobades efectivament a l'Àfrica. De segur que me n'hauria demanat moltes dades, perquè era el seu somni. Igual com el seu malson era que potser la teoria de l'evolució no podria ser demostrada mai. Però precisament a les Galápagos hi ha equips de recerca que mostren que l'evolució és observable a l'escala humana.

—**Parleu d'una evolució de les illes paral·lela a la de la humanitat. Encara que sovint ens mirem la Terra com si fos feta així per sempre, canvia.**

—Sí. De fet, quan vaig dirigir l'exposició "Orígens" al Museu de Ciències Naturals, ara fa un parell d'anys, vaig insistir a parlar d'orígens des de diversos punts de vista: de l'univers, de la Terra, de la vida i de la humanitat. I havien de ser quatre històries que s'expliquessin de forma paral·lela. Evidentment, la història de l'univers comença molt abans, però hi ha un moment que se sobreposa amb la de la Terra; la de la Terra és molt antiga, però hi ha un punt en què se sobreposa amb la de la vida; i la de la vida se sobreposa també amb la de la humanitat. Hi ha un moment en què humanitat, vida, Terra i univers van evolucionant en un tot, que és el cosmos (això sempre ho explicava Carl Sagan): són històries que no podem separar en compartiments.

—**I les Galápagos?**

—Són l'evidència que la Terra parla. Sense dir que és viva, perquè això requerriria canviar la definició de *vida*, sí que hem de tenir present que és dinàmica, que continua amb la seva evolució. Les muntanyes velles es van arrodonint, algunes muntanyes joves, com és el cas de l'Himàlaia, continuen creixent; les valls dels rius, constantment, sigui per l'acció dels humans (que també formem part de la natura), sigui per acció de les altres forces naturals, van canviant. I les Galápagos encara tenen, d'una manera més expressiva i meravellosa, aquest sentiment de gènesi.

—**Per què?**

—Perquè et trobes illes com ara Isabela o Ferlandina, que són molt grans i que encara creixen. I n'hi ha, com és San Cristóbal, que s'erosionen i veus que acabaran desapareixent. Cada any, les Galápagos es mouen uns quants centímetres en direcció al continent sud-americà. És un moviment força ràpid per a l'escala geològica. I quan vas a les illes on hi ha aquestes erupcions volcàniques i hi trobes una immensa colada de lava, què passa? Que fins i tot entre l'olor de sofre i les escòries, de cop i volta et trobes que neix una petita falguera. I és com una al·legoria, un resum de què podria haver estat (amb molta diferència, és clar, perquè la vida primigènica a la Terra va ser molt més senzilla). Veus com la vida s'obre camí.

—**I això que la primera impressió darwiniana sobre les illes va ser prou galdosa: "No hi ha res menys atractiu que l'aspecte d'aquesta illa", va dir, per exemple, de San Cristóbal.**

—Una imatge molt negativa, sí. Però després de reflexionar s'adona que potser a les Galápagos hi ha la resolució del misteri dels misteris, el de l'origen de la vida. Avui mateix, de tota manera, no és difícil d'imaginar-se, en aquells indrets, un Darwin vestit amb robes victorianes i passejant per les platges, observant els lleons marins o, fins i tot, mantenint actituds que, com que aleshores era encara un jove esnob, avui la ciència no hauria aprovat, com ara muntar a cavall d'una tortuga o agafar les iguanes per la cua.

—**Ara, afortunadament, tot això ja no es pot fer.**

—No. Ni s'hi poden entrar espècies exòtiques. Cal tenir present que els animals assilvestrats d'origen domèstic que hi van introduir pirates i baleners, com és el cas dels porcs, de les cabres i dels gats i gossos (més les rates, és clar, que sempre acaben saltant del vaixell a terra), són uns dels agents més patògens que ha tingut la fauna local. Més que els humans mateix, de fet. I això que s'han arribat a extingir subespècies de tortugues perquè les capturaven per després tenir carn fresca als vaixells. Tot i que, ben mirat, també som els humans, els responsables de la introducció dels animals domèstics... En fi, el cas és que ara tenim la gran sort que fa que els científics hi puguem treballar, i que també hi hagi gent que ho pugui visitar amb respecte. I és que, des del 1959, hi ha el parc nacional i la reserva marina de Galápagos, a més de l'estació de recerca Charles Darwin.

—**I així queda preservat?**

—Mira, cíclicament surten les típiques notícies amb la idea que cal tancar les Galápagos. I jo sempre responc que hem d'anar amb molt de compte amb aquesta qüestió. D'entrada, perquè hi ha població autòctona que no és lícit d'oblidar. En realitat és una població molt petita que podia viure força bé del medi, sobretot de la pesca. Però amb el temps van començar a aparèixer grans indústries de pesca que venien de fora a explotar-hi, per exemple, el cogombre de mar, que és molt preuat a orient. I en relativament poc temps va pràcticament desaparèixer aquest gran regenerador del fons marí. I després va venir encara la captura

“La natura és improvisació i atzar”

—Per a guanyar-vos la vida heu fet una mica de tot. Vàreu treballar en un *tablao* flamenc...

—Sí, sense ballar-hi, però [riu]. Quan em ve algun alumne i em diu: “M’agradaria fer recerca a l’Àfrica sobre orígens humans”, sempre responc: “No et puc garantir que ho aconseguiràs, som sotmesos a les lleis de l’atzar, les mateixes que mouen l’evolució. Però si és el teu somni, intenta-ho. El no ja el tens assegurat, i si és un sí, visca!”

—Encara que no sigui fàcil.

—Tots els passos que he fet han estat sempre amb una idea. I quan va arribar l’oportunitat d’anar-me’n amb Manuel Domínguez Rodrigo, el primer equip estatal que treballava a l’Àfrica sobre orígens humans, va ser un somni. Després vaig veure que sobre el terreny apareixien més dificultats. Per a mi les situacions de set o calor eren una anècdota al costat del privilegi de ser allà. Cal dir que sempre ha estat molt difícil d’obtenir fons per a continuar en les nostres recerques de camp.

—I què vàreu fer?

—Va sorgir la idea de fer Ciència i Aventura: per què no acompanyo aquestes persones que em pregunten pels llocs que descriu als llibres, a les classes? Per què no compleixo, de passada, un desig d’infantesa, fer de guia d’expedicions? Amb Ciència i Aventura puc continuar en la situació en què he estat sempre: essent feliç en la ciència, però sense navegar en l’abundància. Ara, sí que he enriquit la meua vida: m’estic de vegades set o vuit mesos l’any treballant als indrets del món que m’apassionen. És bagatge que acumules. I moltes vegades és amb els expedicionaris, que he vist coses úniques. Aquest estiu mateix, em vaig trobar una cria de babuí albi al parc nacional d’Arusha, a Tanzània. Sempre passen coses. La natura és improvisació i atzar.

massiva de taurons, per tallar-los l’aleta. D’aquí ve que l’aparició del parc nacional fos bàsica per a protegir la fauna. Però, és clar, protegir vol dir diners.

—Sí.

—Es va fer molt ben fet de limitar-hi la pesca del cogombre i és absolutament prohibit de capturar-hi taurons... Però calen diners. I una de les vies que han anat trobant les Galápagos és el turisme. És clar que s’ha d’evitar que n’hi hagi un excés, però si no poguéssim visitar aquests indrets des d’un punt de vista de turisme científic o cultural, els fons que farien falta per a mantenir-ho haurien de venir d’una altra via. I si ningú no vol regalar diners, hauria de ser la indústria o, un altre cop, l’explotació de la pesca. I això posaria fi a les illes. No. Hem de mirar de fer les coses bé, sense caure en la massificació, en la mala gestió. Potser caldrà que, per exemple, d’aquí a un temps, anar a les Galápagos sigui més car que no pas ara. I això no vol dir que el viatge quedi necessàriament reservat a les classes benestants: la gent té somnis i aquesta és una de les coses que em fan content dels meus grups d’expedicionaris: hi ha moltes persones que fan guardiola per poder anar a algun país especial alguna vegada a la vida.

—Una altra cosa: parlem sovint de l’atzar, als vostres textos.

—Mira Darwin: quan va acabar Cambridge era un teòleg. Mai de la vida no s’hauria proposat de bastir una teoria de l’evolució, per molt que el seu avi, Erasmus, ja hagués escrit una prosa on parlava de la idea del canvi. Probablement el pare li hauria aconseguit una bona parròquia al camp, amb bones rendes i para de comptar. Però el seu professor de botànica, Henslow, li oferí l’oportunitat d’embarcar-se al Beagle: un viatge al voltant del món amb un vaixell de sa majestat! Més factors d’atzar? Li van proposar el viatge perquè FitzRoy, el capità del vaixell, volia algú que l’acompanyés i li donés conversa. Un altre? Que FitzRoy no l’engegués a fer punyetes quan el va veure.

—Per què ho havia de fer?

—Perquè era seguidor de la frenologia i quan va veure el nas de Darwin es va espantar i va pensar: “Aquest home no aguantarà dos anys de navegació [que després es van convertir en cinc] al voltant del món”. Sort (una altra vegada) que es van caure bé perquè se’n van

anar a sopar junts. Una altra casualitat? FitzRoy, que vol demostrar l’existència dels grans diluvis, li regala el llibre *Principis de geologia*, de Charles Lyell. Aquest fet crea unes expectatives increïbles en Darwin, perquè llegint-lo s’adona que, ostres, la Terra no té els 6.000 anys que diu la Bíblia, sinó milions! I això coincideix amb el seu viatge, on pot observar *in situ* els processos geològics que proposava Lyell. Tot aquest cúmul de casualitats va fer que Darwin arribés a escriure la seva teoria evolutiva.

—Però hi afegia estudi, a l’atzar.

—Evidentment, parlem d’un atzar mediatitzat: quan una persona té un interès, quan és desperta, funciona millor. Igual com passa a la natura: la majoria de les mutacions que provoquen canvis són atzaroses, però no totes són seleccionades positivament, això ocorre segons el medi.

—Si el Beagle va ser el viatge iniciàtic de Darwin, heu pensat quin ha estat el vostre Beagle?

—Potser hi ha un Beagle per a cada etapa de la meua vida. Per exemple, el primer viatge fins al cor del llac Natron em va permetre d’adonar-me que ja mai més no podria deixar d’anar a l’Àfrica, que si mai se m’acabaven les possibilitats de poder comprar un nou bitllet fins

“Entre l’olor de sofre i les escòries, de cop neix una petita falguera. És com una al·legoria”

a Tanzània, potser el remei seria quedar-m’hi a viure. I després, evidentment no oblidaré mai de la vida el primer viatge a les illes Galápagos. Un altre viatge extraordinari? El fet de poder conviure amb els aborígens australians, a la Terra d’Arnhem. I no cal anar tan lluny: recordo també la primera estada a Londres, que em va permetre d’obrir un món de meravelles que desconeixia, amb els museus d’història natural...

—A *Los guardianes del lago formuleu, amb humor, dues preguntes gairebé contigües: “Què pretén fer un arqueòleg al zoo?” i “Què pretén fer*

un estudiant de micos en una excavació arqueològica?” No sou fàcil de classificar.

—M’he trobat moltes vegades que la gent necessita classificar. Si t’han de fer una entrevista, per exemple, t’ho demanen: què ets? I m’ho vaig preguntar: és veritat, què sóc? Per a mi, la naturalista és l’essència de la història natural. També és cert que m’he especialitzat durant molts anys en la meua recerca en la conducta instrumental dels ximpanzés, cosa que m’ha permès de treballar sobre les eines que podien haver fabricat els nostres avantpassats. Per tant, fins i tot en aquesta especialització meua, que podria ser molt concreta, “conducta instrumental en primats humans i no humans”, resulta que el mateix títol inclou interdisciplinarietat.

—És cert!

—Per fer aquesta recerca has de conèixer el món dels primats no humans, és a dir, la primatologia; has de saber moltes coses del nostre passat, l’arqueologia; del context en què van viure aquests homínids, i això forma part de la geologia; dels animals que van conviure amb aquests homínids, i et fiques dintre la paleontologia; però també sobre animals que ens donin proves de com es comportaven aquells del passat, la zoologia i l’etologia; després vols saber també de pobles humans actuals que facin coses similars perquè viuen en contextos ecològics també similars als del nostre passat, com és el cas dels hadzabe de Tanzània, i entres en l’etnologia. Ja he dit moltes disciplines, no? Sempre comento, però, que, més enllà d’una paraula de moda, aquesta interdisciplinarietat ha de ser seriosa. Real.

—Què voleu dir?

—Hi ha força projectes que inclouen departaments diferents d’una o diverses facultats o universitats. Però quan els donen els diners, cadascú vol fer la seva capelleta, s’ho reparteixen i au. Per a mi, interdisciplinarietat vol dir que tots aquests científics, sota una mena de director d’orquestra, es reuneixin i cerquin un objectiu comú que s’estudiï des de diverses visions.

—Per exemple?

—Ara participo en un projecte a la Universitat de Barcelona dirigit per Alejandro Pérez Pérez. Estudem des d’un punt de vista interdisciplinari la dieta dels primers homínids. Pérez dirigeix

directament l’estudi de les estries dentàries, és a dir, les marques que ens queden als queixals i les dents dels homínids fòssils i que ens permeten d’inferir si eren més carnívors o vegetarians o omnívors. També hi ha persones que estudien marques de dents en primats actuals i gent que estudia marques en pobles humans actuals. Jo dirigeixo una part de l’equip que treballa sobre el comportament de primats i humans actuals que viuen en contextos ecològics molt similars als dels nostres avantpassats: d’una banda, estudiem el comportament dels babuïns de sabana, i, de l’altra, el dels hadzabe, que són aquesta darrera ètnia de caçadors-recol·lectors localitzats a la conca

del llac Eyasi. Vet aquí, per tant, molts científics de diverses disciplines aportant dades i coneixent alhora la manera de treballar dels nostres companys.

—I continueu sense etiqueta.

—Quan finalment em vaig decidir, me’n vaig posar una de doble: sóc arqueòleg i naturalista. Encara que aquest darrer terme l’hagin col·locat en l’àmbit romàntic de la ciència, sóc això i m’apassiona. Tant si m’estic en una sabana africana o a les Galápagos, mai no em conformaré amb el subjecte concret d’estudi sinó que, alhora, aprofitaré el temps per analitzar el món ens envolta.

Núria Cadenes